

УДК 347.9

**ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ВИЗНАННЯ
ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ**

**THE THEORETICAL CONCEPT OF RECOGNITION
AND ENFORCEMENT OF FOREIGN JUDGMENTS**

Лев М.О.,
*здобувач кафедри міжнародного приватного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Стаття присвячена дослідженню основних теоретичних концепцій визнання та виконання іноземних судових рішень, з'ясовуються їх переваги та недоліки. Проаналізовано законодавчі підходи вирішення даної проблеми різними правовими системами світу, у тому числі країнами Європейського Союзу та України.

Ключові слова: визнання та виконання іноземних судових рішень, міжнародний договір, взаємність, примусове виконання.

Статья посвящена изучению основных теоретических концепций признания и исполнения иностранных судебных решений, выясняются как преимущества, так и недостатки. Анализируются законодательные подходы к разрешению данной проблемы многочисленными правовыми системами, в том числе странами Европейского Союза и Украины.

Ключевые слова: признание и исполнение иностранных судебных решений, международный договор, взаимность, принудительное исполнение.

The article is devoted to the study of the basic theoretical concepts of recognition and enforcement of foreign judgments, it turns out their advantages as well as disadvantages. The author analyzes the legislative approaches to resolving this problem, many legal systems, including the countries of the European Union and Ukraine.

Key words: recognition and enforcement of foreign judgments, the international treaty, reciprocity, enforcement.

Постановка проблеми. Питання визнання та виконання іноземних судових рішень було і залишається одним з найскладніших в науці міжнародного приватного права. Тим більше актуальним воно є тепер, коли в світі глобально здійснюється економічна, політична і культурна інтеграція. Право впорядковує і організовує економічні відносини, регулює розподіл матеріальних благ і шляхом санкцій охороняє економічний лад тієї чи іншої держави. Водночас глобальній інтеграції держав, заснованій, в тому числі і на ефективному виконанні іноземних судових рішень, може перешкоджати реалізація принципу суверенітету. Закріплений п. 1 ст. 2 Статуту ООН., в міжнародному праві він характеризується як *jus cogens*. Згідно з даним принципом, кожна держава повинна поважати права інших держав у сфері реалізації судової влади в межах власної території, а будь-яке втручання або посягання на державний суверенітет не допускається. Така точка зору досить часто обґрунтовувалась у літературі, присвяченій міжнародному праву [1, с. 28]. Звідси випливає, що вимога про визнання іноземних судових рішень в іншій державі, ніж в тій, де воно було винесене, порушило б розглянутий принцип. Тому держави, слідуючи тенденції глобальної інтеграції, укладають міжнародні угоди, в яких закріплюються їх зобов'язання визнавати і виконувати такого роду рішення на власній території.

Метою статті є вивчення основних доктринальних підходів до вирішення проблеми визнання та виконання іноземних судових рішень та порівняння законодавства різних країн світу з даного питання.

Стан дослідження. Л. А. Лунц, М. Вольф, Н. І. Маришева, Ю. В. Черняк, О. І. Євтушенко, Р. В. Зайцев, Дж. Чешир, В. Хортон та інші.

Виклад основних положень. Існують безперечні переваги визнання рішення іноземного суду з цивільних спорів. Вони полягають в тому, що визнання іноземного судового рішення заощаджує час і кошти сторонам, необхідні для іншого судового розгляду в країні виконання. Зменшується навантаження на суди, унеможливується ухвалення таких, що суперечать одне одному, судових рішень. Іншим позитивним аспектом є те, що механізм визнання іноземного судового рішення запобігає утворенню зон вільних від виконання судових рішень, що виникатимуть, якщо держави не визнаватимуть іноземні судові рішення і одночасно не даватимуть повноважень на розгляд спору на власній території. Очевидною перевагою інституту визнання та виконання іноземних судових рішень також є і спрощена процедура судового розгляду. Навіть визнання судового акту може бути корисним для позивача. Необхідність в інституті визнання іноземних рішень обґрунтовується тим, що «у сфері сімейних відносин відмова у визнанні, наприклад, судового рішення про розлучення, не дозволить фізичній особі вступити в новий шлюб (у країнах з моногамним шлюбом) без попереднього розірвання попереднього» [2, с. 197]. Визнання рішення буде мати значення і в тих випадках, коли воно не підлягає примусовому виконанню внаслідок відсутності майна у відповідача в іноземній державі.

У правовій доктрині існує й інший підхід до питань визнання іноземних судових рішень. Так, М. Вольф вважав небажаним виконувати судові рішення «без прийняття ефективних заходів обережності» [2, с. 274-277]. Ці заходи він зводив до дій суддів, мета яких полягає в тому, щоб переконатися у дотриманні законності при винесенні іноземного судового рішення. Варто враховувати ще й відмінності в правових системах

держав: вони бувають настільки значні, що визнання і виконання судового рішення могло б призвести до порушення публічного порядку або суспільної моралі іншої держави.

Л. А. Лунц, розділяючи підхід М. Вольфа, обґрунтовано вказував на протилежну спрямованість двох прагнень держави: «до надання пільгового правового режиму для іноземців через економічні міркування і до охорони власних інтересів через недовіру до неупередженості іноземного суду» [3, с. 235].

В сучасних міжнародних умовах перше з вказаних прагнень держав переважає. В літературі, присвяченій обґрунтуванню такого підходу, зокрема, вказувалося, що «у багатьох країнах застосовується принцип *favoris recognition*, тобто рішення іноземних судів, за загальним правилом, визнаються, якщо внутрішнім законодавством або національним правом не передбачено будь-яких виключень» [4, с. 202].

Виконання рішень іноземних судів в Україні, як і в багатьох пострадянських державах, здійснюється за наявності міжнародного договору. В якості прикладу таких міждержавних угод слід навести в першу чергу Мінську Конвенцію СНД «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах» 1993 р. і двосторонні договори України про правову допомогу у цивільних і кримінальних справах. Крім того, існують і багатосторонні конвенції за участю України, присвячені виконанню судових рішень з конкретних цивільних справ, приміром, Гаазька Конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. або Угода держав СНД про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 р.

Вирішуючи питання порядку порушення провадження про визнання рішення суду іноземної держави належить виходити з того, що коли міжнародним договором передбачено, що справа порушується за клопотанням особи, на захист прав якої спрямовано рішення, провадження починається лише за його наявності. В іншому разі (з питань не врегульованих законодавством України) підлягає застосуванню норма, встановлена ст. 10 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 21 червня 1988 р., за якою рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню (немайнового характеру), визнається на території України без проведення дій по його визнанню, якщо від зацікавленої особи не надійде заперечення проти цього [5, с. 70].

Так, наприклад, в Англії рішення іноземних судів не можуть бути визнані та виконані безпосередньо. У цьому випадку іноземне судове рішення є підставою позову, що подається в англійський суд. Теоретично таке становище зумовлене так званою «доктриною зобов'язання» [6, с. 172].

Одночасно з *доктриною зобов'язання* слід виокремити і *теорію взаємності* або взаємного співробітництва. Найбільш розповсюдженим є наступне тлумачення даної теорії: держава, в якій запитується виконання іноземного рішення, відмовляє у виконанні, якщо країна винесення рішення допускає перегляд рішень судів першої держави [7, с. 11].

Іноземні судові рішення виконуються на підставі принципу взаємності внаслідок зближення економік різних країн і глобалізації світу в цілому. Частково це викликано існуванням іншої доктрини виконання іноземних судових рішень, що отримала назву доктрини «*міжнародної ввічливості*». Вона передбачає виконання рішень судів іноземних країн із міркувань ввічливості, дотримання «етикету» між країнами. Адже в

разі відмови дотримуватись норм такого етикету, така поведінка держави вважатиметься нехтуванням іноземного суверенітету. В поняття ввічливості завжди вкладалась «ступка» іншою державою, сподіваючись на взаємність.

Варто згадати, що відповідна концепція піддавалась жорсткій критиці. Зокрема відмічалось, що теорія ввічливості небезпечна, оскільки орієнтує на визнання навіть завідомо неправосудних рішень, і, окрім того, дія ввічливості припиняється при виникненні війни, хоча деякі рішення визнаються і виконуються і в такому випадку [8, с. 477].

Другий аргумент, що висувався проти доктрини ввічливості англійськими вченими Чеширом і Нортон, полягає в неможливості точного визначення тих заперечень, які може заявити відповідач. З міркувань ввічливості суд зобов'язаний визнавати та виконувати іноземне судове рішення, що виключає можливість будь-яких заперечень про те, що іноземний суд діяв поза межами своєї юрисдикції [9, с. 364-365]. Ймовірно, найбільшим суттєвим недоліком теорії, що розглядається, є необхідність визнання навіть завідомо неправосудних рішень, наприклад, рішень, винесених внаслідок підкупу судді.

Внаслідок такого тлумачення постає проблема недоторканності суверенітету держави, оскільки виконання іноземних судових рішень дозволяє іноземним судам втручатись в суверенітет іншої держави. Тому багато країн з небажанням виконують іноземні судові акти. В світлі глобалізації правового світу наведена позиція, на нашу думку, потребує корегування і уточнення. Наразі більшість держав готові допускати у себе визнання і виконання рішень іноземних судів, за умови, що наслідки такого визнання та виконання не будуть суперечити їх законодавству або публічному порядку. В багатьох міждержавних угодах, присвячених іноземним судовим рішенням, протиріччя публічному порядку виступає підставою для відмови у визнанні та виконанні актів іноземних судів на території відповідної держави.

Доктрина зобов'язання була сформульована у 1842 р. у справі *Russel v. Smyth*. Відповідно до теорії, рішення іноземного суду породжує для сторін нові права і обов'язки: відносно боржника – обов'язок виконати рішення, а стягувача – право вимагати виконання. Тому діє презумпція про наявність зобов'язання між боржником і стягувачем, закріпленим в іноземному судовому рішенні, до тих пір, доки перший не спростує його, навівши обґрунтовані заперечення перед судом іноземної держави, в котрій запитується виконання.

Враховуючи викладене, слід відмітити договірний характер зобов'язання боржника за іноземним судовим рішенням, оскільки, винесене судом іноземної держави, воно часто прирівнюється до зобов'язань того ж боржника із звичайного договору, якби він його насправді уклав. Тому доктрина зобов'язання робить неактуальним питання щодо принципу взаємності при визнанні та виконанні іноземних судових рішень.

В літературі обґрунтовується ще одна доктрина, яка отримала назву **доктрини «гармонії»** між судовим рішенням і правовою системою держави винесення рішення. Сенс концепції полягає в тому, що іноземне законодавство, що підлягає застосуванню відповідно до колізійних норм іноземної держави, регулює виконання рішення, що представляє собою закон для регулювання однієї справи (*lex specialis*). В даному випадку рішення є спеціальним законом, що врегульовує один конкретний випадок. На нашу думку, доктрина побічно відображена у французькому праві: у Франції визнання

судового рішення можливо лише у випадку, якщо воно винесене у відповідності до права, що підлягає застосуванню на підставі французьких колізійних норм.

Таким чином, доктрина «гармонії» змішує два неоднорідних поняття – закон і судові рішення. Як уже відмічалось в характеристиці доктрини зобов'язання, іноземне судове рішення виступає підставою для позову (Англія). Чи надає вітчизняне законодавство можливість «використовувати» іноземне судове рішення на підставі «доктрини зобов'язання»? На думку Н. І. Маришевої, «рішення іноземних судів, засвідчені в установленому порядку, можуть прийматись судами в якості доказів, що оцінюються згідно із національними процесуальними нормами» [10, с. 479].

Так, виходячи із сенсу і змісту ст. 59 і ст. 64 ЦПК 2004 р., іноземне судове рішення може виступати доказом наявності між позивачем і відповідачем правових відносин. Умовою прийняття подібних доказів є їх легалізація. Відповідні документи, видані укладені та засвідчені компетентними органами іноземної держави, в число яких входить і іноземне судове рішення, можуть визнаватись в якості підстави позову до організації-відповідача, що знаходиться на території України, або до громадянина-відповідача, що має місце проживання в Україні.

З метою більш повного вивчення теоретичних аспектів визнання і виконання рішень іноземних судів звернемось до досвіду інших держав у цій галузі правового регулювання.

У Північній Африці, наприклад, в Алжирі, як і в Англії, можливо виконання іноземного судового рішення без наявності міжнародних домовленостей з цих питань. В законодавстві Алжиру діє система екзекватури, що передбачає перевірку іноземного судового рішення на предмет відповідності певним формальним вимогам (йдеться про загальні умови екзекватури). Алжирський суд не зобов'язаний вивчати іноземний закон з метою перевірки того, чи є даний документ іноземним судовим рішенням відповідно до іноземного права. Суд цієї держави тільки вимагає автентичної копії такого рішення. В даному випадку екзекватура проявляється в наявності державної виконавчої форми. Саме вона є підставою виконання іноземного рішення на території цієї республіки. Необхідність екзекватури в такій формі пояснюється наступним: суд не може отримувати вказівок від органів будь-якої зарубіжної влади, яких яких він не знає, і правомочностей, яких не представляє. Дане положення походить від вже згаданого принципу суверенітету *jus cogens*.

В країнах Азії іноземне судове рішення виконується за різними схемами. Гонконг, Сінгапур і Нова Зеландія допускають можливість виконати практично будь-яке рішення. У Сінгапурі іноземне рішення розглядається як боргове зобов'язання, яке може бути виконане шляхом подання позову, підставою якого і виступає це зобов'язання, закріплене іноземним судовим рішенням [11, с. 2].

У Кореї, Індії та Китаї іноземне судове рішення може бути виконане тільки за наявності міжнародних договорів та взаємної «ввічливості». Доктрина взаємності в Китаї має жорсткі умови реалізації, оскільки рішення іноземних судів можуть виконуватись тільки в разі, якщо аналогічні рішення китайських судів отримували виконання у відповідній державі або «існують докази, надані народному суду Китаю, що рішення китайського суду буде виконане в цій державі» [11, с. 36-37].

В Індонезії існує взагалі унікальна система виконання іноземних судових рішень. Вона не передбачає

можливість виконання судового акту іноземних держав. Індонезійський суд може лише допустити його в якості автентичного афідевіта (письмового показання під присягою), що підтверджує правові підстави, якими володіє особа, яка бажає виконати рішення іноземного суду на території Індонезії. Таким чином, Індонезія є однією з тих країн, де вельми проблематично отримати виконання іноземного судового рішення.

В значній мірі складність виконання іноземних рішень в державах залежить від того, що кожній країні притаманне власне розуміння судового рішення, що підлягає примусовому виконанню на їх території. Наприклад, в Японії під судовим рішенням розуміється не тільки власне акт суду як органу правосуддя, а й «накази, ордонанси іноземних адміністративних судів, кримінальних судів або інших спеціалізованих судових установ» [11, с. 6].

У Гонконгу, на відміну від багатьох європейських країн, існує ордонанс (Закон), ст. 319 якого допускає можливість виконання іноземного рішення, незважаючи на те, що «на це рішення подано апеляційну скаргу або це рішення може підлягати апеляційному розгляду в судах країни, де воно було винесено» [11, с. 5]. Таким чином труднощі виконання іноземних рішень у країнах Азії пов'язані з їх неоднозначним тлумаченням. Адже під рішенням, яке може бути виконане в країнах Азії, розуміється не тільки акт суду, але і будь-який декрет, наказ, рішення трибуналу, що наділений судовими або квазісудовими функціями [11, с. 8].

В європейських країнах виконання іноземних судових рішень провадиться на основі конвенцій і двосторонніх міжнародних договорів. Взагалі, для країн континентальної Європи притаманна система виконання іноземних судових рішень, що базується на принципі взаємності. Крім того, рішення іноземних судів можуть виконувати і функції доказів. Правда, джерелом доказів іноземні судові акти виступають тільки в 9 європейських країнах: Болгарії, Франції, Німеччині, Італії, Іспанії, Швеції, Швейцарії та Великобританії.

Так, у Франції екзекватура здійснюється судом першої інстанції у справах з цивільних та торгівельних правовідносин. Для надання екзекватури не вимагається взаємності з боку іноземної держави щодо примусового виконання рішення французького суду, але необхідно, щоб іноземне рішення за законом держави його ухвалення підлягало примусовому виконанню [12, с. 320]. У Великобританії відповідно до доктрини загального права діє спеціальний порядок реєстрації судових рішень, ухвалених в країнах, які також на умовах взаємності визнають рішення британських судів.

Іншою спільною рисою в характеристиці виконання іноземних судових рішень в європейських державах є наділення їх властивостями остаточності та незаперечності. Теоретично ці властивості висловлює принцип *res judicata*. Його дія дозволяє поширювати матеріальні наслідки виконання судового акту на територію іншої держави. Для цього до іноземного рішення пред'являється ряд формальних вимог, дотримання яких дозволяє визнати і виконати рішення іноземного суду.

Іноземні рішення не переглядаються судом іншої держави по суті (ст.ст. 29, 34 (3) Конвенції «Про юрисдикцію та виконання судових рішень з цивільних та комерційних справ» (Брюссель, 1968 р.). Однак не для всіх країн це правило діє в повному обсязі. Так, в Італії суди можуть перевіряти рішення, винесені іноземним судом за обмеженою кількістю справ. Мова йде про рішення, винесені за відсутності відповідача (заочні рі-

шення), а також рішення, отримані внаслідок обману або засновані на помилці факту. В Бельгії суди зобов'язані перевіряти рішення з питань права та питань факту. Однак таке повноваження бельгійського суду не передбачає нового повноцінного судового розгляду.

Ще однією характерною для європейських держав рисою в області виконання рішень іноземних судів є автоматичне визнання рішень іноземних судів, які не підлягають примусовому виконанню, без подальшого судового розгляду. Для визнання іноземних рішень необхідне дотримання двох універсальних вимог:

1) рішення іноземного суду, що підлягає визнанню, має бути автентичним;

2) в державі винесення такого рішення воно повинно мати ті ж самі наслідки, що й в іншій державі, де відповідний судовий акт визнається.

В країнах Північної Америки, за деякими винятками панує загальне право. Тому система виконання іноземних судових рішень в них має ознаки, характерні для загального права Англії. Правило про неможливість прямого виконання діє не тільки щодо іноземних судових рішень, а й навіть рішень штатів Америки. Практика судів цієї країни свідчить про її розширене тлумачення і дозволяє виконати в США практично будь-яке рішення іноземного суду шляхом подання позову, підставою якого воно виступає.

Тим самим США входить до країн з найбільш пільговими правовим режимом в області виконання іноземних судових рішень [11, с. 123]. Іноземні судові рішення визнаються без спеціального судового розгляду, а виконуються шляхом подачі простого позову проти боржника у порядку спрощеного судового провадження, яке порушується за заявою стягувача. При цьому для американського суду не має правового значення, чи було винесено іноземне судове рішення за відсутності сторони (заочне рішення) чи ні.

На противагу країнам континентальної Європи американські суди при розгляді справ, пов'язаних з виконанням іноземних рішень, практично не враховують вимоги про взаємне виконання рішень американських судів в тій чи іншій державі. Існують лише кілька штатів, які враховують ці вимоги, прийняті Верховним Судом США ще у 1895 р., до них відносяться: Техас, Массачусетс і Джорджія [11, с. 124].

В країнах Латинської Америки, як і в Азії, існують різні системи виконання іноземних судових рішень. В одних державах – Аргентині та Бразилії – виконання судових актів іноземних держав проводиться на підставі позову, який задовольняється при дотриманні певних формальних вимог: наявності суду належної юрисдикції, повідомлення сторін про початок процесу тощо. В Бразильському законі загроза національному суверенітету або публічному порядку є однією з підстав відмови в позові про виконання іноземного судового рішення. Хоча в цілому бразильські суди не «переглядають іноземні судове рішення по суті, а лише затверджують його формальні аспекти» [11, с. 261].

Інші країни – Болівія і Колумбія – визнають і виконують судові рішення тільки за наявності взаємності в цій області. Тут також є свої нюанси. Якщо в Болівії іноземне судове рішення виконується на основі міжнародних договорів, і лише їх, то в Колумбії за відсутності взаємності позивач повинен надати суду докази існування права, яке дозволяє надати юридичну силу іноземному судовому рішення в тій мірі, в якій вона надається внутрішньому рішення цієї держави [11, с. 263].

Висновки. В значній мірі складність виконання іноземних рішень в державах залежить від того, що кожній країні притаманне власне розуміння судового рішення, що підлягає примусовому виконанню на їх території. Вищевикладене означає, що перед державами стоїть необхідність розробки такого інституту визнання та виконання іноземних рішень, який би мінімізував можливі негативні наслідки їх дії на території іншої держави. Встановлено,

що судові акти іноземних держав можуть розглядатися як факт, який має або може мати правове значення в іноземному судочинстві. При всій багатоманітності систем виконання іноземних судових рішень в світі можна виокремити три основних, котрі отримали найбільше поширення: і) система екзекватури; ii) система позову, поданого з метою виконання іноземного судового рішення; iii) система реєстрації іноземного судового рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Международное право / Под ред. В. М. Колосова и В. И. Кузнецова. – М., 1996. – 243 с.
2. Гладышев С. И. Исполнительное производство Англии. – М., 2002. – 321 с.
3. Лунц Л. А., Марышева Н. И. Международное частное право / Л. А. Лунц, Н. И. Марышева. – М., 1964. – 264с.
4. Гладышев С. И. Исполнительное производство Англии / С. И. Гладышев. – М. : 2002. – 223 с.
5. Євтушенко О. Процедура визнання і приведення до виконання рішень іноземних судів в Україні/ О. Євтушенко // Український часопис міжнародного права. – 2004. – № 1. – С. 70–74.
6. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М., 1997. – 943 с.
7. Зайцев Р. В. Признание и приведение в исполнение в России иностранных судебных актов : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук / Р. В. Зайцев. – Екатеринбург, 2005. – 24 с.
8. Cheshire G. Private International Law / G. Cheshire. – Oxford, 1935. – 524 p.
9. Чешир Дж., Норт П./ Под ред. М. М. Богуславского ; Пер. с англ. С. Н. Андрианова / Дж.Чешир, П. Норт. – М. : Прогресс, 1982. – 496 с.
10. Международное частное право : учебник для вузов / Под ред. Н. И. Марышевой. – М. : 2004. – 604 с.
11. Enforcement of foreign Judgements Worldwide // Editors: C. Platte, W. G. Horton. – London, 1999. – P. 2–263.
12. Нешатаева Т. Н. Международное частное право и международный гражданский процесс : учебный курс в 3 ч. / Т. Н. Нешатаева.– М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. – 624 с.